

Izvorni naučni rad

UDK 811.163.43(497.115)(091)“18/19“

Jasmin HODŽIĆ (Sarajevo)

Univerzitet u Sarajevu – Institut za jezik

jasmin.hodzic@izj.unsa.ba

Muljaim KAČKA (Priština)

Univerzitet “Ukshin Hoti” u Prizrenu i Kolegij Heimerer u Prištini

muljaim.kacka@gmail.com

POKAZATELJI STATUSA BOSANSKOG JEZIKA NA KOSOVU NA OSNOVU DOKUMENATA IZ OSMANSKOG ARHIVA U ISTANBULU

Sredina XIX i početak XX stoljeća u kontekstu sagledavanja društveno-političkih odnosa na Balkanu obilježila je smjenu različitih upravno-administrativnih odnosno političkih organa, što se u prvom redu ogleda u odnosu prema slabljenu utjecaja Osmanskog Carstva, naročito u vezi s bosanskim prostorom pod osmanskom vlašću. Međutim, upravo se sredinom XIX stoljeća osniva i Kosovski vilajet, u kojem će se i nakon uspostave austrougarske uprave Bosnom moći u društvenim odnosima pratiti takoreći ostaci stanja kakvo je za osmanske uprave vladalo u Bosanskom vilajetu. Osim što je sam Bosanski vilajet dijelom zahvatao i područje teritorije Kosova, čime je bosanski jezik na Kosovu tada imao pozitivan status, i u Kosovskom vilajetu se mogu pratiti pokazatelji pozitivnog društvenog statusa bosanskog jezika. S tim u vezi u radu će ukazati na nekoliko dokumenata iz Državnog osmanskog arhiva u Istanbulu koji se odnose na prostor Kosovskog vilajeta, a na osnovu kojih će se potvrditi teza da je osmanska administracija bila zaslužna za očuvanje društvenog statusa bosanskog jezika.

Ključne riječi: *Kosovo, Kosovski vilajet, Bosanski vilajet, bosanski jezik, društveni odnosi, osmanski arhivski dokumenti*

Uvod

Još iz vremena Bosanskog vilajeta (koji je zahvatao područje Kosova), pa preko Prizrenskog vilajeta i Kosovskog vilajeta kao lokalnih upravnih jedinica u osmansko doba, analizom dostupne osmanske arhivske građe može

se pratiti društveni status bosanskog jezika u XIX i XX stoljeću na području teritorije Kosova. Turbulentne društveno-političke prilike kroz historiju i smjena različitih upravnih administrativnih sistema mijenjale su stanje u ukupnim društvenim odnosima, što se u konkretnom slučaju odnosi na različita jezička i nacionalna prava svih narodnih zajednica koje žive na prostoru Kosova. Trenutno na Kosovu živi šest narodnih/nacionalnih zajednica koje (uglavnom) pripadaju različitim jezičkim grupama (Albanci, Srbi, Bošnjaci, Turci, Goranci i Romi). Albanci, Srbi, Bošnjaci i Turci na području Kosova danas uživaju status svojih službenih jezika: albanski i srpski jezik su ustavna kategorija na cijelom području Kosova, a bosanski i turski su službeni na lokalnom (općinskom) nivou. Jezička prava na Kosovu su definirana, na prvom mjestu, Ustavom Kosova, kao i nizom zakona koji se posredno ili neposredno bave pitanjima jezika i identitetom narodnih ili nacionalnih zajednica na Kosovu.¹ Činjenica o bošnjačkom nacionalnom i bosanskom jezičkom identitetu stanovnika na širem području Kosova i kosovskog društva kroz historiju samo je djelimično istražena i poznata tek u kontekstu savremenog doba, dok se o dijahronijskoj perspektivi, naročito u kontekstu statusa bosanskog jezika, o ovim pitanjima do sada zna(lo) veoma malo ili skoro nimalo. Razlog navedenom leži i u nešto oskudnijim ili do skoro nedostupnim saznanjima generalno o sociolingvističkom statusu bosanskog jezika kroz historiju. No, već se na osnovu savremenijih sintetskih istraživanja, npr. Solak (2014), Hodžić (2018) ili kod pojedinačnih radova, npr. Solak (2013), Kalajdžija (2016), Lila i Imamović (2022), Lila (2022) ili Hodžić (2022) i drugih, može govoriti o dostupnijim podacima o bosanskom jeziku u vrijeme osmanske uprave južnoslavenskim zemljama, pa tako i na području Kosova.

Pitanje izvora za proučavanje društveno-političkog odnosno sociolingvističkog statusa bosanskog jezika u prošlosti kosovskog društva

O pozitivnom sociolingvističkom statusu bosanskog jezika na Kosovu može se govoriti na osnovu užeg prostora današnjeg kosovskog društva, ali također i na osnovu šireg administrativno-pravnog i političko-upravnog uređenja kojem je u prošlosti pripadalo današnje Kosovo. Tako se, osim direktnim izvorima koji se vežu za uži prostor Kosova, u istraživanju možemo poslužiti i indirektnim izvorima koje crpimo iz današnje Sjeverne Makedonije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine i Srbije, a koji su s vremena na vrijeme bili zajednički upravno-politički i administrativni mehanizam s prostorom današnjeg

¹ Više o bosanskom jeziku na Kosovu danas, vidjeti u radovima Kačka (2017, 2018).

kosovskog društva – gdje su vladale iste društvene norme u pogledu odnosa prema bosanskom jeziku. Ovo se najprije odnosi na, kako smo u uvodnom dijelu već istakli, cjelokupni prostor Kosovskog vilajeta, a potom i na upravne organe Prizrenskog vilajeta i Bosanskog vilajeta koji su se direktno ili indirektno ticali i današnjeg područja Kosova.

Sl. Šire područje Kosovskog vilajeta 1878.

Sl. Šire područje Kosovskog vilajeta 1912.

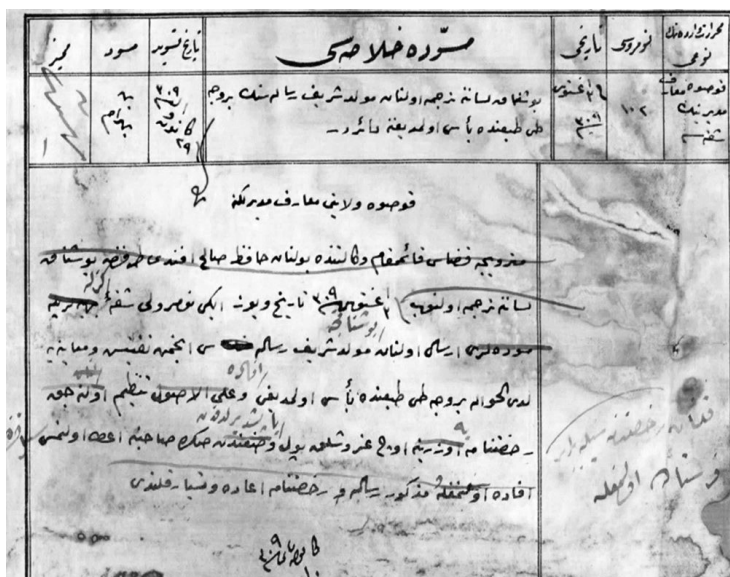
Godine 1864. bio je osnovan Kosovski vilajet, a 1867. Prizrenski vilajet s četiri sandžaka (Prizrenski, Skopski, Debarski i Niški), koji je 1877. bio ukinut i zamijenjen Kosovskim vilajetom sa sjedištem u Prištini, s istim sandžacima. Kosovski vilajet prestaje postojati 1912. godine. S obzirom na administrativni okvir Kosovskog vilajeta, već će osim Mitrovice ili Prizrena i Prištine, kao izvori za proučavanje društvenih pitanja moći poslužiti i Kumanovo i Skoplje u današnjoj Sjevernoj Makedoniji, Prijepolje u Crnoj Gori ili Novi Pazar u Srbiji. U nastavku ćemo pregledno prikazati nekoliko arhivskih dokumenata koji se odnose na šire područje Kosova i svjedoče pozitivnom statusu bosanskog jezika u društvu.

Bosanski jezik u Kosovskom vilajetu na osnovu dokumenata iz Osmanskog arhiva u Istanbulu

O osmanskoj arhivskoj građi i dokumentima na osnovu kojih se može analizirati društveni status bosanskog jezika v. radove Solak (2013, 2014), Lila (2022) ili Hodžić (2022). Ovdje ćemo dodatno ukazati na izvode iz arhivskih dokumenata „BOA.BEO. 210-15707“ iz 1893. godine, „BOA. MF.MKT. 193–111“ iz 1894., „BOA.YA. HUS. 275-28“ iz 1896., „BOA. MF.IBT. 60-30.“ iz 1897., te „BOA.TFR. IKV. 136 – 13545“ iz 1906. godine – gdje su svi dokumenti datirani u vrijeme nakon povlačenja osmanske uprave iz Bosne.² Inače, za vrijeme u kojem je Bosanski vilajet dijelom pokrivao i prostor Kosova, na osnovu izvještaja iz *bosanskih salnama* (svojevrčnih službenih listova toga vremena), Solak (2013: 30) pokazuje da je 1867/1868. u Mitrovici 113 učenika slušalo nastavu na bosanskom jeziku.³ Na osnovu istraživanja A. Lila (2022), može se zaključiti da je kroz kosovsku *Upravu za obrazovanje* ili nadležno zvanično *Ministarstvo obrazovanja* u Kosovskom vilajetu prošao cijeli niz dokumenata koji govore o statusu bosanskog jezika. Takav je i sljedeći dokument:

² Zahvaljujemo se Amini Lili na ustupljenim arhivskim dokumentima.

³ Isitm povodom trebalo bi ispitati i stanje u *kosovskim salnamama* za prostor Kosovskog vilajeta.

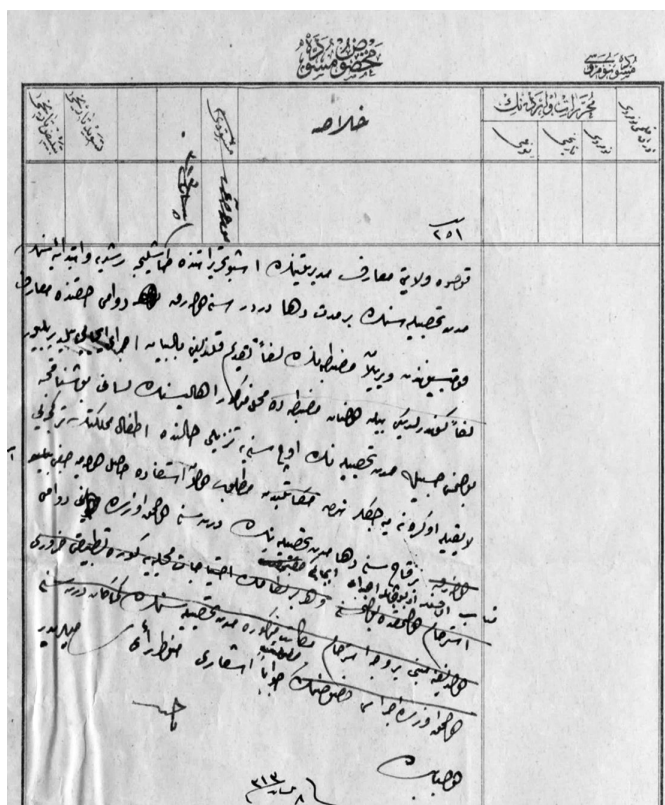

Sl. Dokument „BOA. MF.MKT. 193-111“ od 22. januara 1894.
(Mitrovica, Kosovski vilajet)

Kako je u prethodnom dokumentu naznačeno, za Mitrovicu se spomen bosanskog jezika i njegov službeni status u administraciji Kosova iščitava kroz dopis Saliha ef. Gaševića Ministarstvu obrazovanja i nadležnom ministru obrazovanja u Kosovskom vilajetu, kada za vrijeme dok je Gašević službovao u Mitrovici kao zamjenik kajmakama (okružnog predstavnika) kadije (sudije), od spomenutog nadležnog ministarstva dobija odobrenje da u *Kosovskoj štampariji* u Skoplju štampa jedno od svojih izdanja *Mevluda* (pobožnog spjeva o rođenju Muhammeda s. s. v. s.) na bosanskom jeziku. Naime, na osnovu predloženog dokumenta se iščitava da je 4. augusta 1894. godine Gaševićovo izdanje na bosanskom jeziku stiglo u Ministarstvo, i zavedneo pod brojem 102, na osnovu čega je izdata *rusthnama* ili dozvola za štampanje (up. Lila 2022: 47). Interesantno je da su u Ministarstvu Gaševićev tekst tretirali kao prijevod koji je po mnogo čemu vjerodostojan izvorniku (Mevlud Sulejmana Čelebije spjevan na turskom u prvoj deceniji XIV stoljeća), dok se inače Gaševićovo djelo poima kao autorski tekst spjevan po uzoru na izvornik.⁴

⁴ Gaševićeva rukopisna verzija *Mevlud-i-Šerifa*, iz 1873. godine, nastala kada je Gašević u Nikšiću obnašao funkciju finansijskog povjerenika.

Također, Uprava za obrazovanje u Kosovskom vilajetu zaprimila je 20. marta 1897. dopis svojevrstne komisije za obrazovanje koja je tražila da obrazovanje u Taslidži/Pljevljima (u ruždiji i ibtidaije školama, odnosno u muslimanskoj srednjoj i osnovnoj školi) i dalje traje četiri, a ne tri godine, zato što dio stanovništva (npr. đaci na koje se misli) u tom mjestu govori bosanskim jezikom, a ne turskim, pa je potrebno imati duži period školovanja kako bi se bolje savladao turski jezik (up. Lila 2022: 48: 49). Pljevlja su u to vrijeme pripadala Kosovskom vilajetu, a u vezi s navedenom radi se o ranije spomenutom dokumentu „BOA. MF.IBT. 60-30.“ iz 1897. koji ovdje u nastavku objavljujemo.

Sl. Dokument o muslimanskim školama u Pljevljima (Taslidži), „BOA. MF.IBT. 60-30.“ iz 1897.

U pogledu nadležnog Ministarstva obrazovanja u Kosovskom vilajetu i njegove Uprave za obrazovanje i pitanja odnosa prema bosanskom jeziku, naročito su interesantni arhivski dokumenti koji se odnose na Kumanovo, koje je za vrijeme o kojem govorimo također pripadalo Kosovskom viletu. Naime, Bošnjaci i Srbi nastanjeni u Kumanovu tražili su pravo na obrazovanje na svom jeziku (inače u to vrijeme zagarantovano osmanskim upravnim aktima), a nadležni „kosovski ministar obrazovanja“ se loše ponio prema ovakvim zahtjevima i zastupao je zatvaranje takve škole, da bi službeno bio opomenut od Visoke Porte:

„Odlučeno je po pitanju različitih naroda koji su nastanjeni u okviru Carstva, da ni jedan narod nema prednost u odnosu na drugi, odlučena je ravnopravnost kako bi se ispunila pravda i postiglo opće dobro. Da samo radi činjenice što jedan narod govori bosanski jezik postiže pravo da se otvori škola na njegovom jeziku. Da u mjestima gdje su miješani narodi treba dozvoliti otvaranje mješovitih škola.“ (Imamović i Lila 2022: 192).

Na osnovu prethodnog se vidi da je centralna osmanska uprava (a ne nužno lokalna) zaslužna za pozitivan odnos prema jezičkim pravima. Dokumenti koji se odnose na školstvo u Kumanovu su „BOA.BEO. 210-15707“ iz 1893. i dokument BOA.YA. HUS. 275-28 iz 1896. (više, vidjedi kod Lila i Imamović (2022) i Lila (2022)).

I na kraju, ovdje ćemo uputiti i na jedan dokument koji se (pored spomenutih izvora koji bosanski jezik vežu za Mitrovicu) također tiče užeg prostora Kosova.

U konkretnom slučaju radi se o dokumentu „BOA.TFR. IKV. 136 – 13545“ iz 1906. koji se odnosi na Peć (Kosovo), a u kojem se spominje telegram mutesarifa (upravnika) Peći upućen Centralnoj vlasti – Sadaretu, u kojem stoji da je osobu imenom Rudo iz mjesta Istok kod Peći ranio neko ko je govornik bosanskog jezika. Dokument je datiran na 9. 8. 1906. i u nastavku ga objavljujemo, s opisom sadržaja dokumenta i ispisom ključnih dijelova teksta.

Sl. Dokument „BOA.TFR. IKV. 136 – 13545“ iz 1906. (Peć, Kosovo)

U vezi s periodom s početka XX vijeka, kada je u Bosni i Hercegovini od 1907. bosanski jezik već bio ukinut odlukom austrougarskih vlasti, interesantno je navesti i spjev Arifa Sarajlije Novopazarca iz 1911., s obzirom na to da je područje Novog Pazara pripadalo Kosovskom vilajetu sve do 1912. godine.

Sl. *Terdžuman mevludski na jezik bosanski*, 1911.

(Novi Pazar/Istanbul)

U prethodnom se radi o arebičkom spjevu na bosanskom jeziku, autora Arifa Brkanića Sarajlije, rođenog u Sarajevu 1861. godine, koji je doselio u Novi Pazar 1878., gdje je 1916. i umro. Ovo djelo je štampano u Istanbulu, 1911. godine, dakle za Sarajlijinog života u Novom Pazaru. Kao i Gašević Mevlud, da bi bilo štampano s dozvolom, ovo Sarajlijino djelo (također Mevlud, ili *Terdžuman mevludski/Tumač mevludski*) moralo je proći tadašnju osmansku administraciju, bilo onu vilajetsku ili onu centralnu iz Istanbula. Značajno je po tome što i na naslovnoj stranici ima nominaciju bosanski jezik.

Zaključak

Vrijeme Kosovskog vilajeta (1864–1912) ujedno je vrijeme značajnih reformi u Osmanskom Carstvu, naročito u pogledu jezika i školstva ili generalno u odnosu prema narodima i nacijama koji su živjeli u sastavu osmanske administracije, čime je u administrativnom smislu bilo svakom narodu omogućeno pravo školovanja na maternjem jeziku ili objavljivanja publikacija, u šta spadaju i usluge prevođenja, korištenje jezika u različitim službama uprave i administracije, kao npr. u sudstvu, u vojnoj administraciji i slično. Osmanska

administracija je imala pozitivan odnos prema društvenom statusu bosanskog jezika, najprije u Bosanskom vilajetu, a potom i u drugim dijelovima Osmanskog Carstva gdje su Bošnjaci živjeli i nakon što je Bosanski vilajet prestao postojati kao takav. Pozitivan odnos o statusnim pitanjima bosanskog jezika u društvu prenio se iz osmanske administracije Bosanskog vilajeta i na ostala područja, pa i na područje Kosova. Međutim, područje Kosovskog vilajeta obuhvatalo je mnogo širi prostor od područja današnjeg Kosova, pa se u administraciji Kosovskog vilajeta bosanski jezik pojavio najprije indirektno, time što je se o bosanskom jeziku u upravnim i administrativnim odnosima u to vrijeme govorilo npr. u Kumanovu i Skoplju s područja današnje Sjeverne Makedonije, u Novom Pazaru s područja današnje Srbije, ili u Pljevljima s područja Crne Gore, istina saobraženo i s centralnom osmanskom administracijom u Istanbulu. Također, po predloženim arhivskim dokumentima, u administraciji Kosovskog vilajeta bosanski jezik se pojavljuje i u vezi s užim područjem Kosova, npr. za područje Peći ili za područje Mitrovice. Za obuhvatniju analizu, buduća istraživanja trebala bi obuhvatiti sve dostupne izvore iz šire kosovske administracije, naročito kosovske salname. Generalno, pokazuje se da je šira osmanska administracija zaslužna za pozitivan odnos prema bosanskom jeziku, što je naročito važno u kontekstu njegovog ukidanja austrougarskom administracijom u Bosni 1907.

Literatura

- Kačka, M. (2018): „Bosanski jezik na Kosovu“, u: Kalajdžija, Alen (ur.) Stručna konferencija *Jezik – Sloboda – Tradicija. Društveno-politička stvarnost bosanskoga jezika u južnoslavenskoj jezičkoj zajednici*, Zbornik referata. Banja Luka, 29. 6. 2018, BMG Bosanska medijska grupa i Univerzitet u Sarajevu – Institut za jezik, Tuzla – Sarajevo
- Kačka, M. (2017): „Preduniverzitetska kosovska jezička politika“, Književni jezik 28/1-2, Institut za jezik, Sarajevo str. 201-213
- Hodžić, Jasmin (2018): *Bosanski jezik: Statusna pitanja bosanskog jezika kroz historiju i historija nauke o bosanskom jeziku*, Sarajevo: Simurg media i Internacionalni univerzitet u Sarajevu
- Hodžić, Jasmin (2022): “Bosanski jezik i školstvo u Bosanskom vilajetu – sociolingvistički pristup”, u: Husić, Aladin (ur) (2022): *Kulturno-historijski tokovi u Bosni 15–19. stoljeća (IV)*, Zbornik radova s istoimene naučne konferencije održane na Orijentalnom institutu u Sarajevu od 11. do 14. oktobra 2021., Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, str. 98–126.

- Kalajdžija, Alen (2016): “Počeci službene upotrebe bosanskoga jezika”, Književni jezik, 27/1-2, Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, str. 33-55.
- Lila Amina i Imamović Merjema (2022): „Slučaj srpske škole u Kumano-
vu u svjetlu dokumenata Osmanskog arhiva“, *Prilozi*, br. 51. Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, str. 181–196.
- Lila Amina (2022): „Pet dokumenata Osmanskog arhiva u Istanbulu o bosanskom jeziku izvan Bosne u XIX stoljeću“, Književni jezik, br. 33. Univerzitet u Sarajevu – Institut za jezik. Sarajevo, str. 37–53.
- Solak, Edina (2014): *Rasprave o jeziku u Bosni i Hercegovini od 1850. do 1914. godine*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za jezik, Posebna izdanja, knj. 20. Sarajevo
- Solak, Edina (2013): „Naziv jezika u salnamama: Sistemska reforma obrazovnog sistema i službena nominacija jezika u Bosni“, Književni jezik, Univerzitet u Sarajevu – Institut za jezik, str. 25-39.

**Jasmin HODŽIĆ &
Muljaim KAĆKA**

INDICATORS OF THE STATUS OF THE BOSNIAN LANGUAGE IN KOSOVO BASED ON DOCUMENTS FROM THE OTTOMAN ARCHIVE IN ISTANBUL

The middle of the 19th and early 20th centuries, in the context of examining the socio-political relations in the Balkans, were characterized by the succession of various administrative and political bodies, primarily evident in the diminishing influence of the Ottoman Empire, particularly concerning the Bosnian region under Ottoman rule. However, it was precisely during the mid-19th century that the Kosovo Vilayet was established, where even after the establishment of Austro-Hungarian rule in Bosnia, remnants of the state of affairs that prevailed under Ottoman administration in the Bosnian Vilayet could be observed in social relations. Besides the fact that the Bosnian Vilayet encompassed parts of the Kosovo territory, affording the Bosnian language a positive status in Kosovo at that time, indicators of the favorable social status of the Bosnian language can also be traced within the Kosovo Vilayet. In this regard, the paper will highlight several documents from the Ottoman Archive in Istanbul related to the territory of the Kosovo Vilayet, corroborating the thesis that the Ottoman administration played a crucial role in maintaining the social status of the Bosnian language.

Keywords: *Kosovo, Kosovo Vilayet, Bosnian Vilayet, Bosnian language, social relations, Ottoman archival documents*